

Smaastykker.

XX.

Bidrag til Katekesens Historie.

Ved **H. F. Rørdam.**

1.

Medens det i Christian VI's Tid var en fortrinlig Anbefaling for en Præst, at han var en ivrig Kateket, kunde det tidligere under givne Forhold blive til hans store Skade. Et Exempel herpaa er Præsten Joh. Ant. Poggensee. Han havde siden 1704 været Kateket ved en Fattigskole i Holmens Sogn, og det er ikke usandsynligt, at Sognepræsten her, den dygtige og ansete M. Iver Brinck, har kaldet ham netop af Hensyn til hans Lyst og Evne til kateketisk Virksomhed. 1707 blev han resid. Kapellan i Nykjøbing paa Falster. Her kom han strax i uheldigt Forhold til Sognepræsten, Mag. Gregers Zimmer, der var en Mand af den gamle Skole og ganske uforstaaende overfor Poggensees Iver for at indføre en regelmæssig og flittig Katekisation i Kirken. Da Kapellannen ikke vilde give efter, kom det til en forargelig Retssag mellem de to Præster, og Enden blev, at Poggensee 1710 blev formelig afsat. Hos Im. Barfod, Den falsterske Gejstligheds Personalhistorie I, 47 ff., er udførligere fortalt om Sagen; men følgende kgl. Reskript til Fyns Stifts Biskop er ikke der omtalt:

Frederik IV (osv.). Vor Bevaagenhed tilforn. Saasom Her Johan Anthon Poggensee, Kapellan i vor Kjøbstad Nykjøbing i Falster, hos os allerund. har ladet anholde:

1mo at Catechisation maatte uden videre Ophold blive indrettet og altid continuere offentlig der i Byens Kirke, nemlig om Søndagen efter Aftensang og om Onsdagen een Gang; 2do at hannem og, foruden den offentlige Catechisation i Kirken, allern. maatte tillades een eller to Gange om Ugen at holde Examen i hans Hus for alle dem, som sig der vilde indfinde; 3^{tio} at de forsømmelige maatte være en maadelig Straf efter Lovens pag. 245 undergivne; 4to at hannem, formedelst hans Embedes Besværlighed, en dygtig Student maatte tilforordnes til Hører ved Catechisationen, og at samme allern. maatte fortrøstes, for tvende Aars tro og flittig Arbejd, at nyde Befordring; Og Vi af din derover indkomne allerunderd. Erklæring allern. have fornummet, at foruden den Vanskelighed, som Du hos fornævnte Hr. Johan Anthon Poggensee har funden for at forlige hannem med hans Sognepræst, som hannem fra slige Noviteter haver raadet og hindret, Du endog haver demonstreret hannem, at saadant hans Forslag og Begjæring er mere skadelig end nyttig, saasom den 27de Juli A° 1700 er udgaaet et Synodale¹⁾ anlangende Catechisation i vore Lande Lolland og Falster, hvorved, naar ikkun derover holdes, menige Mand noksom skal kunne informeres og opbygges: Saa give Vi Dig hermed allern. tilkjende, at Vi allern. tilfreds ere, at naar Catechisation sker efter Loven og det udgangne Synodale, det da derved kan forblive. Derefter Du Dig allerund. haver at rette og fornøden Anordning derom strax at gjøre. Befalendes Dig Gud. Skrevet paa vort Slot Rosenborg d. 7. Sept. A° 1708.

Frederik R.

D. Wibe.

Udskrift: Til velædle og velærværdige Doct. Christian Rudolph Müller, Biskop udi Fyns Stift²⁾.

¹⁾ Dette Synodale skyldes uden Tvivl Provst Thesirup i Nakskov (se foran S. 7).

²⁾ Afskr. i Thottske Saml. 736 Fol. p. 581.

Som ovenfor er bemærket, endte Striden mellem Kapellanen og Sognepræsten med, at den første blev afsat. Men saa skete det mærkelige, at samme Dag denne Dom overgik ham, blev han af Dronningen kaldet til det anselig Kald Strøby og Varpelev i Stevns Herred, hvortil Hds. Majestæt havde Patronatsret. Der kunde han katekisere saa meget, han vilde, uden at nogen lagde ham Hindring i Vejen — og han har vel ogsaa gjort det.

2.

Som en af Fortidens vel fortjente Præster, der udmærkede sig baade ved sin gejstlige Virksomhed, ved Lærdom og ved historisk Interesse, kan nævnes Hr. Laurids Axelson, Sognepræst i Vester- og Østerbølle og Provst i Rinds Herred († 1717), hvis Levned findes beskrevet i Dansk biogr. Lexikon I, 382 ved nys afdøde Bibliothekar S. M. Gjellerup, en Mand, der selv ved sin grundige Indsigt i dansk Kirke- og Kulturhistorie og sin retsindige Tænkemaade var vel skikket til at sætte en af Fortidens hæderværdige Personligheder i det rette Lys. Selv staar jeg i et vist Taknemmelighedsforhold til Laurids Axelson, der ved sin af Ign. Becher (1813) udgivne historiske Dagbog, der særlig omhandler Personer og Begivenheder fra min Fødeegn, i min tidlige Ungdom væsentlig bidrog til at give mig Sands for historiske Granskninger. Det er mig derfor kjært at kunne fremdrage et Stykke af denne Mand, som min Fader i sin Tid fandt i Arkivet i Laastrup Præstegaard og tænkte paa at udgive, da det giver et ret mærkeligt Vidnesbyrd om den Lærdom og Interesse for Ungdommens kristelige Undervisning, som for mere end 200 Aar siden fandtes i en afsides jydsk Præstegaard. Naar en Provst nu om Dage vil holde Visitats, indskrænker Meldingen til Provstiets Præster sig sædvanlig til et Par Linier; men L. Axelson skriver en lang pædagogisk Af-

handling i ualmindelig fint Latin¹⁾ for at forberede sine Embedsbrødre paa den tilstundende Visitats, der ikke, som nu sædvanlig, holdtes om Sommeren, men i Vinterens Hjerte, og hver Dag begyndtes ved Dag gry og fortsattes med saadan Ihærdighed, at 15 Sogne kunde gennemgaaes i Løbet af 4 Dage.

Stykket, der nærmest giver Anvisning til, hvorledes Ungdommen paa bedste Maade efter dens Fatteevne kunde undervises i Børnelærdommen, meddeles efter Forfatterens Original, der er skreven med hans ualmindelig smukke og tydelige Haand, og tyder paa et ualmindeligt Anlæg som Skribent (og vel ogsaa som Taler).

Salutem & prosperitatem!

Reverendi Domini Fratres, Pastores Nomarchiæ
Rindensis meritissimi.

Stultum foret, ridiculumque, eundem calceum cuivis aptare pedi: nec minus stultum, si non prorsus inutile, eandem cuivis animo proponere doctrinam. Nam, quid ait ille: non omnibus annis omnia conveniunt, nec eandem quivis animus vel doctrinam vel institutionem capit. Aliter namque tractandi sunt pueri, aliter adulti: aliter qui valent, aliter qui destituuntur ingenio. Quod itaque facere solent prudentes Medici, qui pro ratione ætatis & virium medicatas potiones ægrotis propinant: quin idem observandum sit animarum curatoribus, nemo iverit inficias. Salutaris, inquam, doctrina, pro ratione ætatis & ingenii, cuivis proponenda: inprimis vero incipientibus, elementa ipsa, & principia coelestis philosophiæ, quàm brevissima simplicissimaque perspicuitate, tradenda. Quod quin fecerit, nobisque suo exemplo, ut idem faciamus, præluxerit prudentissimus ille, juxta ac laboriosissimus gentium Apostolus,

¹⁾ Dette minder om, at han var en Discipel af Rektor Niels Jensen (Aars) i Viborg, en af sin Tids ypperste Filologer og en udmærket Lærer, der hævdede Viborg Skole til en forhen ukendt Anseelse. Hos denne Mand var L. Axelson i Kost.

nemo ambiget, qui accuratius perpenderit summum ipsius et vere paternum erga Corinthios studium, elegantissima hac verborum formula, 1. Epist. C. 3. v. 2 expressum: *γάλα ὁμᾶς ἐπότισα, καὶ οὗ βρῶμα.*

Quàm necessarium sit lac maternum tenellis corporibus, utileque iisdem nutrimentum suppeditet, præter experientiam provida luculenter satis demonstrat natura. Præterquam enim, quòd animalium uberibus de hoc liquore abunde prospexit, videmus nullum non animantis genus, natura duce, ubera foeturæ suæ tanto cum successu præbere surgenda, ut quo abundantior fuerit lactis materni copia, eò prospectiora capiat foetus quotidie incrementa. Vice verò versa, hoc deficiente nutrimento, deficientes foetus, & ad interitum usque flaccescentes, videre licet. Hinc fit, ut destitutæ puerili hoc nutrimento matres, lac vel parent artificio, vel, brutis animantibus expressum, infantibus dolo instillent, vel præmansum denique iisdem in os inferant, usquedum tandem solidum possint cibum capere, eundemque in succum & sanguinem convertere. Nec mirum. Est enim lac nutrimentum substantiæ purioris, concoctu facile, adeoque ventriculis parum firmis apprime congruum: et, si bene comminutus fuerit, cibus facilius in chylum et ipsum sanguinem resolvitur. Nec res Ecclesiæ, coelestis illius Hierosolymæ, & spiritualis nostræ Matris, aliter sese habent. Habet illa suos quoque alumnos, habet ubera, et quidem gemina, copiosissimo juxta et saluberrimo lacte distenta: duo, inquam, testamenta, promptuaria coelestis illius sapientiæ, cui, pascendis animabus nostris, quàm cibo alenois corporibus, non minus inest virtutis. Neque solido caret cibo, instructissima quippe exornata penu, variis referta doctrinis, exhortationibus, comminationibus & promissionibus, per libros Propheticos & Apostolicos hinc inde sparsis, ut eosdem, qui sibi familiares reddiderit libellos, in omnem usum varia, pro ratione & necessitate alumnorum Ecclesiæ, proferre possit & utilia nutrimenta quivis divinorum mysteriorum Oeconomus, et ad regnum Coelorum edoctus Scriba.

Unde patet, quanta cum cura. quanta cum diligentia, quanta denique cum circumspectione Antistitem divinæ hujus familiæ, in ejusdem administratione et coelestium horum thesaurorum distributione, versari oportet. Nec enim sanctum canibus porrigendum, nec porcis objiciendi sunt Uniones. Non defraudandus est suo cibo famelicus, nec onerandus nimio pastu, qui multum ferre nequit. Qui solidum capere cibum potest, ei non opus est lacte: at vero, qui adhuc infans est, lacte alendus. Hinc omni occasioni intentum esse oportet animarum pastorem, et cujusvis naturæ indolisque observatissimum, ut fidum se dispensatorem præstare, & fructuosum agere pastorem possit. Neque enim ipsi attendendum est, quid ipse habeat in promptu, quidve ex penu sacra depromere possit, sed quid alumni concreditis conveniat: neque quam copiosa, sed quam apta: non quam varia, sed utilia: non quam compta, sed vera: non quam grata auribus, sed quam salutaria animabus, in medium proferre possit. Simplici scilicet orationis filo pertexenda est sacra tela, rudisque popellus non in persvasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed in demonstratione spirituali et potente docendus. Inprimis vero cura parvulorum agenda, & providendum, ne quid lactentes detrimenti capiant. Quum potius in id incumbendum, ut tenellis animis cum lacte materno lac illud spirituale propinetur, & succescentes Ecclesiæ alumni sensim, ferendo solidiori cibo, præparentur.

Laudanda igitur, & quidem merito, est eorum opera, qui, quæ sine salutis dispendio ignorari nequeunt, coelestis doctrinæ capita paucissimis Catechismi pagellis comprehensa, grata adeo brevitate & perspicua verborum formula Ecclesiis nostris tradiderunt, ut a quovis (nisi stupidus prorsus & negligens) facillimo negotio percipi possint: auctores fuerunt, ut hoc, in erudiendis simplicioribus, omnes uterentur compendio. Neque enim dubium est, quin, ubi pauca hæc et perspicua sæpe fuerint audita, sensim radices agant, solidaque veræ pietatis et cognitionis divinæ ponant

fundamenta, quibus immobile tandem imponi potest salutis ædificium.

Quin idem à vobis, Venerandi Viri, præstitum sit, nullus ego quidem dubito. Ut autem constare possit, quo successu à vobis sit laboratum, quantumque alumni Ecclesiarum vestrarum, ex spiritualis hujus lactis propinatione, ceperint incrementi: vestræ non tantum Ecclesiæ, sed et earundem alumni (modo propositum meum ratum habuerit Deus!) sequentibus hisce diebus & horis, mihi coràm sunt inspiciendi. Videlicet

- Die ♂ 27 Febr. Testrup — oriente sole
Simested — hor. 9 antem.
Hvilsom — hor. 11 antem.
Hvam — hor. 1 pom.
- ♀ 28 Febr. Tostrup — oriente sole
Roum — hor. 9 antem.
Klejtrup — hor. 11 antem.
- ♀ 1 Martij. Hersum — oriente sole
Bieregraf — hor. 9 antem.
Skalsz — hor. 11 antem.
Laastrup — hor. 1 pom.
- ♀ 2 Martij. Lynnerup — oriente sole
Uldbjerg — hor. 9 antem.
Fieldzø — hor. 11 antem.
Giedsted — hor. 1 pomerid.

Ut autem ad præfinitas horas comparere possint familiarum parentes utriusque sexus, liberosque suos & servitia, non tam in meum, quàm ipsius Dei conspectum producere: confido, Venerandi Viri, vos non modò ipsos in æde sacra mihi affuturos, sed & solitam, totiesque perspectam mihi præstituros operam in Auditoribus vestris præmonendis & convocandis, inprimis verò in iis adolescentibus nominatim consignandis, qui fortasse, quod militiæ patriæ nomen dederint, Catechumenorum se numero exemptos somniabunt.

Faxit Deus, ut, deposita omni malitia, & omni dolo, & simulationibus & invidentiis & omnibus obtreactionibus, quasi modo geniti infantes lac illud sermonis sincerum expetamus, & per illud augescamus! Siquidem gustaverimus, quod bonus sit Dominus. Ipsi quoque, velut vivi lapides, ædificati, flamus domus Spiritualis, sacerdotium sanctum, ad offerendum spirituales hostias, acceptas Deo per Jesum Christum. Cui laus & honor in seculum. Amen!

Valete V. V. et amate V.

Vester-Bølle 16. Febr. 1703.

L. Axelson.

[Paategninger]: Fra Vester Bølle til Testrupgaard d. 17 Febr. 1703 under min Forsegling.

L. Axelson.

Til Testrup d. 17, og d. 18 ejusd. sacris finitis forsendt til Eveldrop og under min Forsegling. Ch. Ch. Kragbek.

Ankommen til Eveldrup d. 19 om Morgen tilig, og strax paa timen forsendt til Thostrup under forsegling.

Jens Stygesøn Hosum m: m:

Ankommen til Thostrup d. 20 Febr. og strax forskicket til Hersom under Forsegling.

C. Munck.

D. 21 Febr. forsendt til Laastrup under min Forsegling.

Jesper Jensen Rønberg.

D. 21 Febr. ankommen til Laastrup sildig om aftenen. D. 22 dito tilig om morgenen forsendt til Uldberg under forsegling.

M: Cormontan.

Ankommen d. 22 Febr. til Ulberg og d. 23 om Morgen bortsendt til Giedsted under Forsegling.

M. Maarthenssøn Veis m. m.

Forekommen mig i Eveldrup præstegaard d. 23 Febr. 1703.

Claus Borch m. m.

Ovenstaaende efter min Mening ret mærkelige Prøve paa *L. Axelsons* Embedsstil kan minde om, at i *Thottske Saml.* 1042. 4to findes et Haandskrift, som har tilhørt ham

og indeholder forskellige til den latinske Filologi henhørende Stykker, hvoriblandt det første er en Afhandling af den i sin Tid navnkundige Filolog Caspar Scioppius »de Stilo«. Foran i Mnskr. staar: »Ex donatione Petri Septimii, pastoris Helstedensis, 1675. L. Axelson«. Denne Gave tyder paa, at Peder Syv har anset den da endnu unge¹⁾ L. Axelson som en Aandsfrænde. I »Rinds Herreds Krønike« har den lov- og historiekyndige Dannemand Christen Sørensen Testrup udtalt: »1717 i Novbr. døde min allerbedste Ven, Hr. Laurids Axelsen i Vesterbølle; han var en fin, lærd og meget oprigtig Mand; i ham fulgtes baade Lærdom og Levned ad, saa hans Lige var ikke i denne Egn«²⁾. Bedre Vidnesbyrd kan ingen Præst ønske sig.

¹⁾ 1678 fik L. Axelson sin første Ansættelse, som Skibspræst (se Kh. Sml. 5. IV, 680).

²⁾ Saml. til jydsk Hist. og Topogr. II, 15.